

Demografsko starenje vojvođanskih Hrvata (1991.-2011.)

Dražen Živić*

Sažetak:

Predmet znanstvene analize u ovom radu su uzroci, indikatori i najvažnije posljedice demografskog starenja vojvođanskih Hrvata, u tematiziranom razdoblju koje je uokvireno dostupnim i usporedivim rezultatima popisa stanovništva u Srbiji iz 1991., 2002. i 2011. godine. Cilj istraživanja je ustanoviti dosegnutu razinu starenja te procijeniti njegove moguće utjecaje na buduće kretanje i razvoj hrvatskog stanovništva u Vojvodini. Analiza osnovnih indikatora dobne strukture (koeficijenti mladosti i starosti, indeks starenja, dobna ovisnost, prosječna starost...) pokazala je da Hrvate u Vojvodini karakterizira izrazito duboka (ili najdublja) demografska starost te da ih se može ubrojiti među najstarije stanovništvo na vojvođanskom prostoru. Biološka struktura postala je osobito snažan, štoviše, kritičan ili regresivni razvojni čimbenik suvremenog i budućeg demografskog razvoja Hrvata u Vojvodini.

Ključne riječi: Hrvati, Vojvodina, depopulacija, demografsko starenje, izumiranje

Uvod i metodološke napomene

Suvremena demografska slika vojvođanskih Hrvata bremenita je nepovoljnim i izrazito zabrinjavajućim procesima, odnosima i strukturama, koje nisu posljedica dugoročnog djelovanja samo „unutarnjih“ ili demografskih čimbenika, nego imaju i puno dublje i slojevitije „vanjske“, tj. društvene, političke i ekonomske odrednice. Hrvati u Vojvodini, prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011., čine tek 2,4 % ukupnog vojvođanskog stanovništva, s jasnim trendom pada njihova udjela u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, što ukazuje na snažnu ukupnu depopulaciju, na negativne učinke parcijalnih depopulacijskih procesa (reprodukcijaska, generacijska i prirodna depopulacija) te na sve intenzivniji, odnosno, izvjesniji „nestanak“ hrvatske populacije s toga područja. Među važnije „unutarnje“ ili demografske čimbenike pada broja i udjela hrvatskog stanovništva u Vojvodini treba istaknuti demografsko

* znanstveni savjetnik i izvanredni profesor, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar

starenje kao opći ili globalni demografski proces, koji, doduše, niti na vojvođanskom prostoru nije isključivo ili jedino karakteristika samo hrvatske populacije,¹ ali je kod Hrvata posebno intenzivan, naročito u posljednja dva međupopisna razdoblja, s – dugoročno gledano – vrlo lošim perspektivama.

Iz tih razloga, predmet znanstvene analize u ovom radu su uzroci, indikatori i najvažnije posljedice demografskog starenja vojvođanskih Hrvata,² u tematiziranom razdoblju koje je uokvireno dostupnim i usporedivim rezultatima popisa stanovništva u Srbiji iz 1991., 2002. i 2011. godine. Cilj istraživanja je ustanoviti dosegnutu razinu demografskog starenja te procijeniti njegove moguće utjecaje na buduće kretanje i razvoj hrvatskog stanovništva u Vojvodini.

Uvodno, radi razumijevanja prikazane demografske statistike, kao i interpretacije rezultata popisa, valja ukratko osvrnuti se na određene metodološke poteškoće koje nisu onemogućile matematičke izračune i komparativnu demografsku analizu, ali su indikativne za neka buduća i detaljnija istraživanja. U tom je kontekstu nužno upozoriti na dvije bitne metodološke odrednice ovoga rada. Prvo, popisi stanovništva 1991., 2002. i 2011. urađeni su prema različitim metodologijama popisa, odnosno, na temelju izmijenjenih popisnih kriterija, pa precizna komparativna međupopisna analiza nije moguća. Osobito su velike razlike u odnosu na 1991., kada je popis rađen prema kriteriju ukupnog ili *de iure* stanovništva, dok su popisi iz 2002. i 2011. obavljeni prema (kombiniranom) kriteriju prisutnog ili *de facto* stanovništva, premda i između posljednja dva popisa postoje određene metodološke razlike, prije svega u definiranju kategorije „ukupno stanovništvo“. S obzirom na predmet i cilj ovoga istraživanja nije potrebno dublje ulaziti u problematiku međupopisne usporedivosti, ali ju je važno poznavati i o njoj voditi računa, poglavito kod oblikovanja i prezentacije „čvrstih“ zaključaka o demografskim promjenama u Vojvodini između 1991. i 2011. godine.

Sa stajališta ove analize puno je, međutim, važnije metodološko pitanje koje se odnosi na objavljenu i dostupnu razinu obrađenih podataka te mogućnosti njihove usporedbe. Jednostavnije rečeno, rezultati popisa iz 1991. i 2002., a koji se odnose na kategoriju „ukupno stanovništvo“ i osnova su za izračun i analizu indikatora dob-

¹ Prema dosadašnjim istraživanjima (izbor demografskih analiza nalazi se u popisu literature na kraju ovoga rada), ukupno stanovništvo Vojvodine već duže vrijeme karakteriziraju izrazito nepovoljne demografske prilike i stanje, u kojima desetljećima nije osigurana niti jednostavna reprodukcija stanovništva, što je dovelo do ukupne i prirodne depopulacije, ali i do kontinuiranog pada broja i udjela mladog stanovništva, a ubrzanog porasta broja i udjela starih osoba. Uzroci tome su brojni i kompleksni. Jedan od autora ih grupira u nekoliko kategorija: civilizacijski (filozofsko-etički), socio-kulturološki, društveno-gospodarski, političko-pravni, zdravstveni, obrazovno-informativni, povijesni i drugi (Malešević 2001). Iz tipa dobnog sastava „na pragu starosti“, koji je ustanovljen za 1953., 1961. i 1971., stanovništvo Vojvodine je preko tipa „demografska starost“ (1981. i 1991.) prešla u tip dobnog sastava „duboka demografska starost“, koji je utvrđen za 2002. godinu (Bugarin i Marinić 2006). Danas stanovništvo Vojvodine možemo ubrojiti među najstarije populacije na svijetu (Nikitović 2006).

² Demografska analiza je obuhvatila samo ono stanovništvo Vojvodine koje se u predmetnim popisima stanovništva izjasnilo Hrvatima. Problematika Bunjevaca i Šokaca, kao „etničkih grana“ hrvatskog nacionalnog korpusa u Vojvodini u ovom radu nije razmatrana.

nog i spolnog sastava stanovništva Vojvodine, objavljeni su na nivou petogodišnjih dobnih skupina (0-4, 5-9, 10-14, 15-19...), dok su rezultati popisa iz 2011., koji se odnose na „ukupno stanovništvo“, do sada dostupni samo na razini odabranih velikih dobnih skupina, među kojima su najrelevantnije dobne skupine: do 14. godine, od 15. do 64. godine, te 65 godina i stariji.³ Kako bismo uspostavili vremensku seriju usporedivih podataka i indikatora za kategoriju „ukupno stanovništvo“, bilo je nužno i petogodišnje dobne skupine iz 1991. i 2002. svesti na velike dobne skupine iz popisa 2011. godine (obrnuti postupak nije bio moguć). To nije težak niti neuobičajeni način za formiranje serija usporedivih popisnih podataka, ali smo ipak ostali uskraćeni za neke indikatore, prije svega za piramidu starosti, koju je za sada nemoguće izraditi za 2011., dok su se neki indikatori (koeficijenti mladosti i starosti i indeks starenja) koji se za „ukupno stanovništvo“ uobičajeno računaju na temelju velikih dobnih skupina: do 19. godine, od 20. do 59. godine te 60 godina i stariji, morali izračunati prema dostupnim velikim dobnim skupinama iz popisa 2011. godine. I potomje, dakako, omogućava komparativnu analizu i donošenje određenih zaključaka o dosegnutoj razini i intenzitetu procesa starenja, ali potencijalno otežava usporedbu s drugim vremenskim razdobljima, geografskim ili upravnim područjima i populacijama. Ipak, treba istaknuti da su bez dodatnih aproksimacija međupopisno usporedivi podaci za ocjenu reproduktivnog potencijala (predfertilni, fertilni i postfertilni kontingenti ženskog stanovništva), dobne ovisnosti i prosječne starosti stanovništva Vojvodine, pa tako i vojvođanskih Hrvata za sve tri analizirane popisne godine. Navedeni su indikatori pouzdan statistički pokazatelj dosegnute razine demografskog starenja Hrvata u Vojvodini, i kao takvi upućuju na njihovu demografsku, napose demoreproduktivnu sutrašnjicu.

Kratki osvrt na brojčanu dinamiku Hrvata u Vojvodini

Zadnji popis u bivšoj (drugo)j Jugoslaviji obavljen je u proljeće 1991. godine. Njime je ustanovljena brojka od 74.808 osoba na području Vojvodine koje su se u popisu izjasnile Hrvatima. Već rezultati toga popisa su nedvojbeno pokazali da je hrvatska populacija u Vojvodini u odnosu na prvi popis stanovništva nakon Drugoga svjetskog rata (1948.) gotovo prepolovljena (ukupan broj Hrvata je između 1948. i 1991. smanjen za 44,7 %). No, to nije bio kraj dominantnog depopulacijskog trenda u brojčanoj dinamici, jer je broj vojvođanskih Hrvata od 1991. do 2002. smanjen za novih 24,4 %, a između 2002. i 2011. za dodatnih 16,8 %, što znači da je u samo dva desetljeća (1991. – 2011.) broj Hrvata u Vojvodini depopulirao za 37,1 %. U odnosu na 1948. u Vojvodini danas (2011.) živi tek nešto više od trećine hrvatske populacije.

³ Za potrebe ovoga istraživanja Republičkom zavodu za statistiku Republike Srbije upućena je zamolba za internom obradom i ustupanjem dobne strukture ukupnog i hrvatskog stanovništva Vojvodine prema petogodišnjim dobnim skupinama iz popisa 2011. godine. U odgovoru Republičkog zavoda za statistiku navedeno je da zbog obima posla nije moguće u kratkom vremenu udovoljiti toj zamolbi.

Tablica 1. Kretanje broja i pokazatelji promjene Hrvata u Vojvodini između 1948. i 2011.

Godina popisa	Broj stanovnika	Apsolutna promjena	Lančani indeks	Prosječna godišnja relativna promjena	Bazni indeks
1948.	134.232	-	-	-	100
1953.	128.054	-6.178	95,4	-0,9	95,4
1961.	145.341	17.287	113,5	1,6	108,3
1971.	138.561	-6.780	95,3	-0,5	103,2
1981.	109.203	-29.358	78,8	-2,4	81,4
1991.	74.808	-34.395	68,5	-3,7	55,7
2002.	56.546	-18.262	75,6	-2,5	42,1
2011.	47.033	-9.513	83,2	-2,0	35,0

Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, Beograd, 2012; Stalno stanovništvo po narodnosti 1948., Elektronska biblioteka, RZSRS, Beograd; Statistički godišnjak FNRJ 1959., FNRJ, SZS, Beograd, 1959; Statistički godišnjak SFRJ 1967., SFRJ, SZS, Beograd, 1967; Statistički godišnjak Jugoslavije 1980., SFRJ, SZS, Beograd, 1980; Statistički godišnjak Jugoslavije 1996., RZSRS, Beograd, 1996.

Prezentirani indikatori snažnog demografskog procesa ukupne depopulacije predstavljaju prilično jasan i precizan agregatni pokazatelj niza nepovoljnih procesa i odnosa u populaciji vojvođanskih Hrvata, prije svega, kontinuirane negativne bioreprodukcije (puno je veće umiranje od rađanja), izrazito negativne migracijske bilance (brojno iseljavanje uzrokovano političkim i gospodarskim razlozima) te dugoročnog pogoršanja biološke strukture, u kojoj je broj i udio staračkog stanovništva višestruko nadmašio broj i udio mladih. To je vidljivi znak izrazito duboke demografske starosti u kojoj se nalaze Hrvati u Vojvodini, a koju ćemo u nastavku rada prikazati i pojasniti.

Indikatori demografskog starenja vojvođanskih Hrvata (1991.-2011.)

U relevantnoj se znanstvenoj literaturi biološka (u znanstvenim se istraživanjima koristi i naziv demografska) struktura stanovništva (ili sastav stanovništva prema spolu i dobi) definira kao najvažnija parcijalna populacijska struktura jer ona određuje reproduktivne i radno-aktivne, u širem smislu gospodarske potencijale neke populacije (Wertheimer-Baletić 1999). Biološka struktura jest agregatni izraz dugoročnih demografskih procesa, naročito u bioreprodukciji i migracijama. Ujedno, ona je zbog „efekta naraštajnog pomaka“ bitan čimbenik budućih demografskih promjena. Drugim riječima, između biološke strukture stanovništva, demografskog razvoja i društveno-gospodarskih promjena u najširem smislu te riječi, postoji vrlo uska uzajamna povezanost i uvjetovanost.

Tablica 2. Odabrani indikatori strukture hrvatskog stanovništva u Vojvodini po dobi i spolu prema rezultatima popisa stanovništva 1991., 2002. i 2011. godine

Indikatori	1991.	2002.	2011.	Indeks promjene 2011./1991.
Ukupan broj stanovnika	74.808	56.546	47.033	62,9
Muško stanovništvo	34.521	24.527	20.642	59,8
Koeficijent maskuliniteta	85,7	76,6	78,2	-
Žensko stanovništvo	40.287	32.019	26.391	65,5
Koeficijent feminiteta	116,7	130,5	127,9	-
Stanovništvo do 14 godina	10.625	6.112	4.009	37,7
Stanovništvo između 15. i 64. godine	53.950	38.298	31.104	57,7
Stanovništvo 65 godina i stariji	10.037	12.009	11.920	118,8
Koeficijent mladosti	14,2	10,8	8,5	-
Koeficijent starosti	13,4	21,2	25,3	-
Indeks starenja	94,5	196,5	297,3	-
Žensko stanovništvo do 14 godina	5.076	2.985	1.938	38,2
Žensko stanovništvo između 15. i 49. godine	17.836	13.357	9.548	53,5
Žensko stanovništvo 50 godina i starije	17.258	15.609	14.905	86,4
Predfertilni kontingent ženskog stanovništva	12,6	9,3	7,3	-
Fertilni kontingent ženskog stanovništva	44,3	41,7	36,2	-
Postfertilni kontingent ženskog stanovništva	42,8	48,7	56,5	-
Prosječna starost	41,0	45,3	48,6	118,5

Izvor: Stanovništvo u zemlji i inostranstvu prema nacionalnoj pripadnosti, aktivnosti, polu i starosti 1991., Dokumentacione tablice, SZS, Beograd, 1993.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i spolu, Podaci po opštinama, Knjiga 3, RZSRS, Beograd, 2003.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, RZSRS, Beograd, 2013.

U demografskim se analizama za izračun relevantnih indikatora starenja stanovništva „ukupno stanovništvo“ uobičajeno dijeli u tri velike ili funkcionalne dobne skupine: do 19. godine, od 20. do 59. godine te 60 godina i stariji. Iz, u uvodu, navedenih razloga u ovom su radu, ponovimo, osnovni pokazatelji dobno-spolnog sastava stanovništva (koeficijenti mladosti i starosti te indeks starenja) izračunati na osnovi podjele ukupnog stanovništva na velike dobne skupine: do 14. godine, od 15. do 64. godine te 65 godina i stariji. Tako omeđene dobne skupine poslužile su nam i za izračun koeficijenata dobne ovisnosti, ujedno i za ocjenu strukture vojvođanskih Hrvata prema radnoj sposobnosti.

Demografsko starenje kao dugoročan i globalni proces depopulacijskih učinaka u literaturi se najčešće definira porastom broja i udjela starijih kontingenata sta-

novništva, dobi iznad 60. ili 65. godine starosti. Osnovni uzročnik porasta staračkih kontingenata jest smanjivanje opće i specifičnih stopa mortaliteta i, sukladno tome, produljenja životnog vijeka kao posljedice porasta životnog standarda, standarda zdravstvenih usluga i sl. (Deveždić i Stojilković 2012; Wertheimer-Baletić 1999). U tom slučaju se u literaturi rabi i pojam tzv. „starenja odozgo“. S obzirom da je najvažniji čimbenik demografskog starenja dugoročno snižavanje fertiliteta (i nataliteta), onda se starenje može pouzdano potvrditi i smanjenjem broja i udjela kontingenata mladog stanovništva (do 14. ili 19. godine starosti). U tom slučaju govorimo o tzv. „starenju odozdo“.

Što nam pokazuju usporedivi rezultati popisa stanovništva 1991., 2002. i 2011. godine za populaciju vojvođanskih Hrvata?

Prvo i najvažnije, Hrvati u Vojvodini nalaze se u izrazito dubokoj demografskoj starosti, s vrlo visokim stupnjem ostarjelosti vlastite populacije, pri čemu sve više dolazi do izražaja porast obujma različitih kategorija ovisnog stanovništva, kako u gospodarskom tako i u socijalnom i zdravstvenom smislu. Ilustrirat ćemo navedenu tvrdnju s osnovnim statističkim indikatorima.

1. Između 1991. i 2011. broj Hrvata do 14. godine starosti smanjen je s 10.625 na 4.009 osoba ili za 62,3 %, broj Hrvata između 15. i 64. godine smanjen je s 53.950 na 31.104 stanovnika ili za 42,3 %, dok je broj Hrvata starijih od 65 godina, unatoč ukupnoj depopulaciji hrvatskog stanovništva (-37,1 %), povećan s 10.037 na 11.920 osoba ili za 18,8 %, tj. gotovo za petinu ukupnoga broja. Staračka je populacija Hrvata u Vojvodini, prema rezultatima popisa iz 2011., tri puta brojnija od mlade. Iz ovih se podataka dade zaključiti o dominantnom utjecaju tzv. „starenja odozdo“ na jačanje procesa demografskog starenja, odnosno, starenje vojvođanskih Hrvata inducirano je prije svega vrlo niskom razinom bioreprodukcije, tj. vrlo niskom rodnošću (natalitetom). To je posljedica dugoročnog denatalitetnog koncepta u reprodukciji, bitnih poremećaja u spolnom sastavu stanovništva,⁴ brojnog iseljavanja reprodukcijski najvitalnijih naraštaja hrvatskog stanovništva, promjene u važnosti pojedinih društvenih vrednota, prije svega uloge braka i obitelji unutar hrvatske zajednice te, dakako, starenja i sve manjeg priljeva stanovništva u ženidbeno-udadbenu i reproduktivnu dob. Stoga se s punim pravom možemo upitati hoće li u najskorije vrijeme u hrvatskoj populaciji u Vojvodini imati tko sklapati brakove i u bračnim zajednicama rađati.
2. Relativni indikatori, također, snažno upozoravaju na vrlo nepovoljne odnose unutar dobne strukture vojvođanskih Hrvata. Naime, koeficijent mladosti sma-

⁴ Među važnije činitelje niskog fertiliteta i nataliteta treba ubrojiti značajno narušenu spolnu strukturu hrvatskog stanovništva u Vojvodini. Naime, rezultati popisa iz 1991., 2002. i 2011. pokazuju izrazitu spolnu neravnotežu, tj. signifikantno veći broj žena u odnosu na muškarce u hrvatskoj populaciji. Koeficijent feminiteta (ili broj žena na 100 muškaraca) iznosio je 1991. 116,7, 2002. 130,5, a 2011. godine 127,9. „Višak“ žena u odnosu na muškarce određen je, prije svega, diferencijalnim mortalitetom prema spolu (smrtnost muškaraca daleko je veća od smrtnosti žena, odnosno, prosječan životni vijek žena dulji je od životnog vijeka muškog stanovništva) te selektivnim migracijama prema spolu (očito je da je muški dio hrvatske populacije više iseljavao od ženskog dijela) te je negativan čimbenik nupcijaliteta, a posljedično i bioreprodukcije hrvatskog stanovništva u Vojvodini.

njen je s 14,2 % 1991., na 10,8 % 2002., te na svega 8,5 % 2011. godine. Istodobno, koeficijent starosti povećan je s 13,4 % 1991, na 21,2 % 2002., te na čak 25,3 % 2011. godine.⁵ Indeks starenja kao jedan od najjednostavnijih i najčešće korištenih indikatora demografskog starenja povećan je između 1991. i 2011. godine s 94,5 na 196,5 te na 297,3.⁶ To znači da je 2011. na sto Hrvata u dobi do 14. godine dolazilo 300 Hrvata starijih od 65. godine života. Riječ je o izrazito poremećenom odnosu koji ukazuje da je demografska i napose demoreproduktivna osnovica hrvatskog stanovništva u Vojvodini vrlo niska. Na to upućuje i vrlo visoka prosječna starost Hrvata, koja je već 1991. iznosila 41 godinu, da bi do 2011. bila povećana na 48,6 godina. Prema kriteriju visine prosječne starosti Hrvati su iz tipa „duboka demografska starost“ (1991.) prešli u najnegativniji tip „najdublje demografske starosti“ (2002. i 2011.).⁷

3. Demografsko starenje nije samo proces karakterističan za ukupno hrvatsko stanovništvo u Vojvodini, nego je prisutno i parcijalno starenje koje je duboko prošlo najvažnije funkcionalne dobne skupine. Sa stajališta demoreproduktivnih potencijala vojvođanskih Hrvata osobito je zabrinjavajuće stanje u odnosima između velikih dobnih skupina ženskog stanovništva prema reproduktivnoj ili fertilnoj sposobnosti. U promatranih je dvadeset godina kontingent Hrvatica do 14. godine starosti značajno smanjen, broj za 61,8 %, a udio u ukupnom ženskom stanovništvu s 12,6 % na 7,3 %, što znači da je ionako već skroman udio dodatno prepolovljen. Dakle, u predfertilnoj dobi, koja je osnovica za sadašnje i buduće formiranje reproduktivnih kohorti ženskog, a time i ukupnog hrvatskog stanovništva u Vojvodini, nalazi se danas manje od 10 % žena, što ukazuje na signifikantno sužavanje demoreproduktivnih potencijala vojvođanskih Hrvatica i Hrvata. Jednostavnije rečeno, na „minimumu“ su reproduktivne „rezerve“ hrvatske populacije u Vojvodini. Značajno je smanjen i kontingent ženskog stanovništva u reproduktivnoj dobi (od 15. do 49. godine), broj žena za 46,5 %, a udio u ukupnom ženskom stanovništvu sa 44,3 % na 36,2 %. Dublja analiza bi sigurno pokazala da je i unutar ženskog fertilnog stanovništva prisutno intenzivno starenje, tj. da se većina fertilnog ženskog stanovništva nalazi u gornjoj polovici reproduktivne dobi (između 30. i 49. godine života), u kojoj je rađanje ionako sve manje (većina žena rađa u dobi do 30. godine života). Premda je između 1991. i 2011. broj Hrvatica starijih od 50 godina također smanjen (za 13,6 %), njihov udio premašio je polovicu (56,5 %) ukupnog ženskog hrvatskog stanovništva u Vojvodini, što dodatno potvrđuje zaključak o vrlo skromnim demoreproduktivnim mogućnostima hrvatske populacije na tom području, a to,

⁵ Prema klasifikaciji tipova dobne strukture koju primjenjuju stručnjaci Ujedinjenih naroda (Wertheimer-Baletić 1999), i koji polaze od veličine udjela stanovništva starijih od 65 godina, „staro stanovništvo“ je ono u kojemu udio starih (ili koeficijent starosti) premašuje 7,0 % ukupnog stanovništva.

⁶ Koliko su Hrvati odmakli u procesu starenja dobro ilustriraju izračunati indeksi, čija kritična vrijednost koja omeđuje mladu i staru populaciju iznosi 40,0.

⁷ Više o tipologiji dobnog sastava prema kriteriju prosječne starosti vidjeti u: Plavša i Bubalo-Živković 2006.

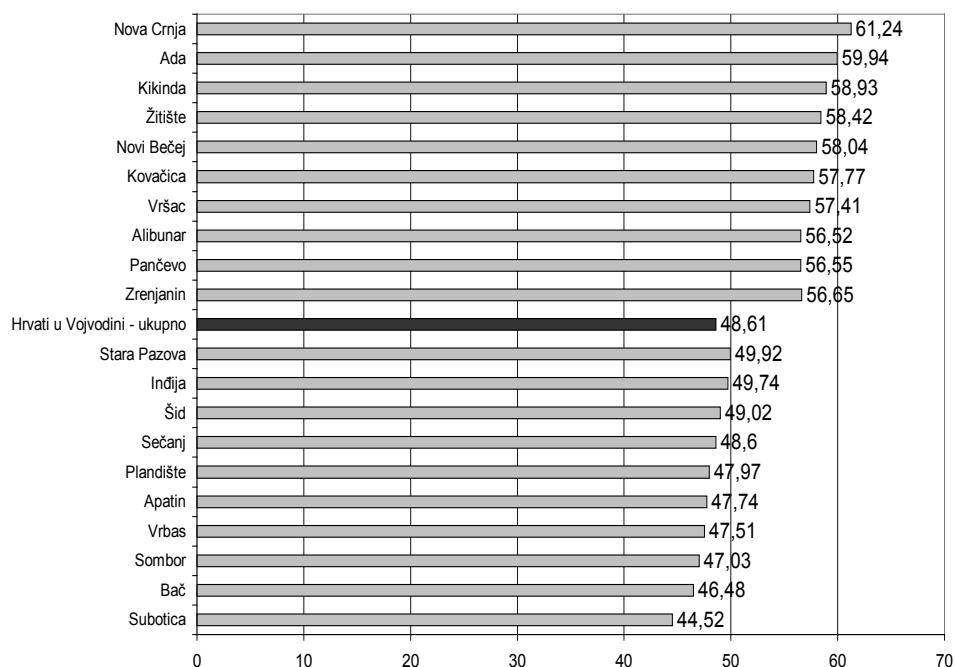
pak, budućnost čini vrlo neizvjesnom, s realnim perspektivama koje vode k demografskom izumiranju hrvatskog stanovništva u Vojvodini. Naime, struktura ženskog hrvatskog stanovništva u Vojvodini ne omogućava niti jednostavnu, a kamoli proširenu bioreprodukciju i opću reprodukciju stanovništva.

4. Analiza koeficijena dobne ovisnosti, kao aproksimativnih pokazatelja stvarne opterećenosti radnih s radno-neaktivnim kohortama hrvatskog stanovništva, također indicira poodmaklost procesa starenja. To za razdoblje 1991.-2011. potvrđuje porast ukupne dobne ovisnosti (s 38,3 na 51,2), smanjenje dobne ovisnost mladih (s 19,7 na 12,9) te značajan porast dobne ovisnosti starih (s 18,6 na 38,3). Ovi indikatori upućuju na snažnu promjenu, odnosno, jačanje demografskog „pritiska“ održavanog i neaktivnog stanovništva u širem smislu riječi na kontingent radno-sposobnog, a time i radno-aktivnog stanovništva, pri čemu sve manju važnost ima predradni, a sve veće značenje postradni kontingent hrvatskog stanovništva. Dugoročno, riječ je o vrlo nepovoljnom trendu koji, u demografskom smislu, implicira sve slabiju prisutnost hrvatske populacije na tržištu rada u Vojvodini i njezino prelijevanje u kategoriju radno neaktivnog stanovništva koje traži pojačanu socijalnu, zdravstvenu i mirovinsku skrb, a time ju čini nacionalnom manjinom izuzetno osjetljivom na svaku vrstu društvenih i gospodarskih promjena i potencijalnih pritisaka.
5. Uz starenje ukupnog hrvatskog stanovništva u Vojvodini unatrag dva desetljeća, zanimljivo je promotriti i prostorni aspekt starenja vojvođanskih Hrvata. Rezultati popisa stanovništva iz 2011. nesumnjivo pokazuju da je biološka struktura Hrvata vrlo nepovoljna i poremećena ne samo na razini Vojvodine nego i na razini vojvođanskih okruga i općina. Najmanji koeficijent mladosti (svega 3,0 %) imaju Hrvati u Sjevernobanatskom i Srednjobanatskom okrugu. Najveći koeficijent starosti (37,7 %) imaju Hrvati u Južnobanatskom okrugu. Najveći indeks starenja (1.225,0!) i prosječnu starost (57,08) imaju Hrvati u Sjevernobanatskom okrugu, što zapravo znači da je riječ o vojvođanskom okrugu s najintenzivnijim demografskim starenjem i daleko najnepovoljnijom biološkom strukturom hrvatskog stanovništva.⁸ Na svojevrsnom, koliko-toliko, pozitivnom polu se nalazi Sjevernobački okrug, u kojemu Hrvati imaju najviši koeficijent mladosti (11,5 %), najniži koeficijent starosti (20,0 %), najniži indeks starenja (172,8) i najnižu prosječnu starost (44,72). Prema kriteriju prosječne starosti „najmlađu“ dobnu strukturu ima općina Subotica (44,52), a najstariju općina Nova Crnja (61,24). Uz Suboticu, svega 9 vojvođanskih općina (Stara Pazova, Inđija, Šid, Sečanj, Plandište, Apatin, Vrbas, Sombor i Bač) ima prosječnu starost nižu od prosječne starosti hrvatske populacije u Vojvodini, ali niti jedna nižu od vojvođanskog prosjeka za 2011. godinu (41,76), što znači da Hrvate uz

⁸ Potonja ocjena na određeni način je i očekivana jer su Južnobanatski, Srednjobanatski i Sjeverobanatski okrug, upravno-teritorijalne jedinice Vojvodine u kojima je 2011. (kao i u prethodne dvije analizirane godine) popisan i najmanji broj Hrvata – u Južnobanatskom okrugu 1.512, u Srednjobanatskom okrugu 796 te u Sjevernobanatskom okrugu – svega 530 Hrvata. Brojčano male populacije uvijek su izložene negativnim demografskim procesima, pa tako i starenju.

starenje ukupnog stanovništva bitno određuje i visoki stupanj prostorne homogenosti procesa demografskog starenja.

6. U ovoj analizi korisno je usporediti prosječnu starost i indeks starenja vojvođanskih Hrvata s navedenim indikatorima za ukupno stanovništvo Vojvodine, sa Srbima kao najbrojnijim stanovništvom te s pripadnicima ostalih nacionalnih manjina te nacionalno neizjašnjenim stanovništvom u Vojvodini. Što se oba indikatora tiče Hrvati se nalaze u „vrhu“ s obzirom na dosegnutu razinu demografskog starenja, kako u odnosu na ukupno vojvođansko stanovništvo i Srbe, tako i u odnosu na većinu nacionalnih manjina. Važno je na ovom mjestu, također, upozoriti da stanovništvo Vojvodine, premda se nalazi duboko u procesu starenja, ipak karakterizira stanovita nacionalna heterogenost s obzirom na dosegnutu razinu toga procesa (Milovanović 2006). Naime, prema rezultatima popisa

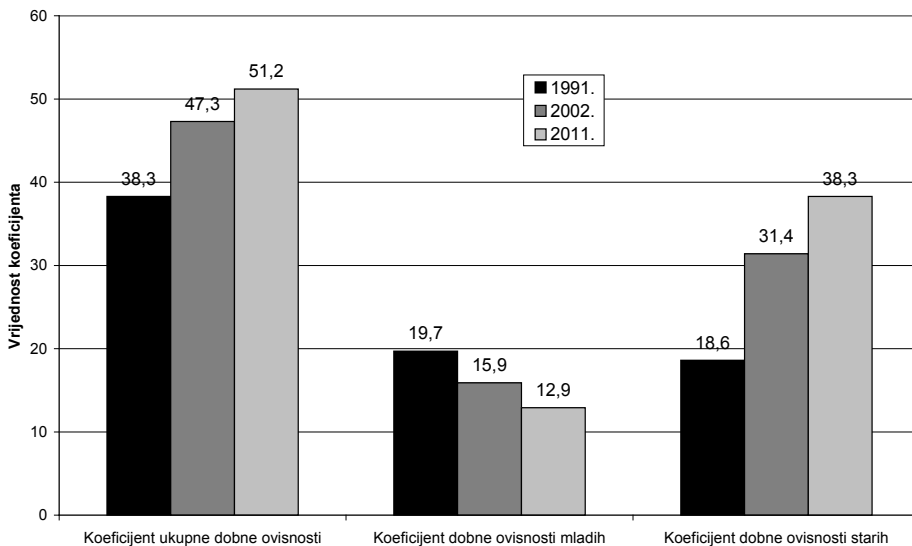
Grafikon 1. Koeficijenti dobne ovisnosti vojvođanskih Hrvata prema rezultatima popisa stanovništva 1991., 2002. i 2011. godine

iz 2011., prosječna se starost u Vojvodini kreće u rasponu od 27,65 godina kod Roma do 53,05 godina kod Nijemaca, dok se indeks starenja kreće u rasponu od svega 11,23 kod romskog do čak 520,00 kod bugarskog stanovništva. Smatra se da glavni uzrok prilično diferencirane biološke strukture stanovništva Vojvodine s obzirom na nacionalnu pripadnost leži u različitoj prirodnoj dinamici po nacionalnosti te u selektivnim migracijama prema spolu i dobi, neovisno o njihovom uzroku (Knežević 2005). Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2011., prosječnu starost višu od Hrvata imali su samo Makedonci (48,62), Vlasi

(49,14), Bugari (51,81), Slovenci (52,13) i najvišu – Nijemci (53,05). Promotri-
mo li indeks starenja situacija je još nepovoljnija; naime, veći indeks starenja od
hrvatskog stanovništva imali su samo Jugoslaveni (299,53), Nijemci (509,28) i
Bugari (520,00). S obzirom da je riječ o manje brojnim nacionalnim manjina-
ma u odnosu na hrvatsku proizlazi da Hrvati, unutar skupine nešto brojnijih
manjina imaju najlošiji biološki sastav stanovništva i da su najdalje odmakli u
procesu demografskog starenja, tj. pripadaju najnegativnijem tipu dobnog sasta-
va – „najdublja demografska starost“.

*Tablica 3. Odabrani indikatori dobnopolne strukture voJVodanskih Hrvata
po okruzima prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine*

Okrug	Koeficijent feminiteta	Koeficijent mladosti	Koeficijent starosti	Indeks starenja	Prosječna starost
Zapadnobački	119,8	9,1	24,2	264,3	47,58
Južnobački	160,2	4,3	37,7	876,9	55,96
Južnobački	145,0	5,9	29,7	506,8	51,84
Sjevernobački	211,8	3,0	37,0	1225,0	57,08
Sjevernobački	112,4	11,5	20,0	172,8	44,72
Srednjobački	200,4	3,0	33,3	1104,2	55,92
Srijemski	133,9	7,4	27,2	369,9	50,18
Vojvodina - ukupno	127,9	8,5	25,3	297,3	48,6

*Grafikon 2. Općine s najvišom i najnižom prosječnom starošću
voJVodanskih Hrvata prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine*

Tablica 4. Prosječna starost i indeks starenja stanovništva Vojvodine po nacionalnosti prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine

Nacionalna pripadnost	Prosječna starost	Indeks starenja
Ukupno stanovništvo	41,76	114,08
Srbi	41,38	108,62
Albanci	33,95	39,20
Bošnjaci	41,80	101,03
Bugari	51,81	520,00
Bunjevci	48,56	274,76
Vlasi	49,14	258,82
Goranci	33,59	29,15
Jugoslaveni	47,53	299,53
Mađari	44,86	180,48
Makedonci	48,62	268,87
Muslimani	38,73	62,66
Nijemci	53,05	509,28
Romi	27,65	11,23
Rumunji	44,50	164,64
Rusi	45,98	225,74
Rusini	44,95	177,89
Slovaci	44,02	148,64
Slovenci	52,13	441,09
Ukrajinci	44,70	188,52
Crnogorci	43,22	140,24
Ostali	43,00	136,36
HRVATI	48,61	297,33
Nisu se nacionalno izjasnili	35,60	45,37
Regionalna pripadnost	40,84	88,30
Nepoznato	36,70	52,14

Zaključni osvrt

Provedena analiza pokazala je da među najvažnije „unutarnje“ ili demografske čimbenike intenzivne ukupne depopulacije Hrvata u Vojvodini, s puno opravdanja, uz ostale uzroke i razloge, treba ubrojiti poremećeni biološki sastav s jasnim trendom demografskog starenja. Dugoročan proces demografskog starenja, naročito intenzivan u posljednjim desetljećima doveo je na rub „biološkog“ opstanka vojvođanske Hrvate. Biološka struktura Hrvata u Vojvodini danas je na razini koja ni izdaleka ne osigurava obnavljanje zajednice vlastitim demoreproduktivnim potencijalima, što će, uz predvidivi nastavak iseljavanja⁹ prema Hrvatskoj, ali i drugdje,

⁹ Doduše, zbog ostarjele dobne strukture emigracija Hrvata iz Vojvodine bit će sve manje brojnosti, ali će zbog selektivnosti prema dobi – iseljavaju uglavno mladi, reproduktivno i radno najvitalniji segmenti hrvatske populacije – imati krajnje poguban učinak.

rezultirati nastavkom ukupne depopulacije, još dramatičnijim padom nataliteta, ali i porastom specifičnog mortaliteta starijih dobnih skupina, kao i općeg mortaliteta ukupnog hrvatskog stanovništva, daljnjim jačanjem neravnoteže u spolnom sastavu stanovništva,¹⁰ sve većom izloženošću asimilacijskim procesima i novim promjenama u popisnom izjašnjavanju te nastavkom ukupnog demografskog osiromašenja hrvatske populacije. U tim uvjetima zasigurno će se promijeniti, odnosno, pogoršati politički, društveni i ekonomski položaj vojvodanskih Hrvata.

Zaključno, biološka struktura postala je više nego kritičan ili regresivan razvojni čimbenik demografskog razvoja Hrvata u Vojvodini, a time i šire, u Republici Srbiji.

Literatura:

- Bugarin, Radislav i Marinić, Ivo. 2006. Neke karakteristike razvoja stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 19-28. (izvornik na ćirilici)
- Devedžić, Mirjana i Stojilković, Jelena. 2012. Novo poimanje starosti – prospektivna starost. *Stanovništvo* 1: 45-68.
- Đurđev, Branislav S; Martinov-Cvejic, Mirjana; Penev, Goran; Jovanović, Sonja i Stevanović, Radoslav. 2004. Demografska situacija u Vojvodini poslednje decenije 20. i početkom 21. veka. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 116-117: 199-223. (izvornik na ćirilici)
- Knežević, Aleksandar. 2005. Stanovništvo Srbije prema nacionalnoj pripadnosti po rezultatima popisa 2002. godine. *Glasnik Srpskog geografskog društva* LXXXV, 1: 103-110. (izvornik na ćirilici)
- Malešević, Krstan. 2001. Mogući uzroci depopulacije u AP Vojvodini. *Teme* 1-4, 157-180. (izvornik na ćirilici)
- Milovanović, Zoran. 2006. Starosna struktura stanovništva Vojvodine prema teritorijalnoj i nacionalnoj pripadnosti. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 305-312. (izvornik na ćirilici)
- Nejašmić, Ivo i Toskić, Aleksandar. 2013. Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive. *Hrvatski geografski glasnik* 75/1: 89-110.
- Nikitović, Vladimir. 2006. Proces demografskog starenja u Vojvodini i centralnoj Srbiji tokom poslednje dve decenije 20. veka. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 249-258. (izvornik na ćirilici)
- Plavša, Jovan i Bubalo-Živković, Milka. 2006. Ko je najstariji u Vojvodini. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 281-292. (izvornik na ćirilici)
- Raduški, Nada. 2010. Sociodemografske i etnokulturalne odlike nacionalnih manjina u Srbiji. *Sociološki pregled* XLIV, 2: 247-263. (izvornik na ćirilici)

¹⁰ Naime, iako je u ukupnom natalitetu nešto više živorođene muške djece, to zbog izrazitog diferencijalnog mortaliteta po spolu u starijim dobnim skupinama (smrtnost muškaraca daleko je viša od smrtnosti žena), nema niti će u budućnosti imati bitnijeg utjecaja na ublažavanje spolne neravnoteže u ukupnoj hrvatskoj populaciji u Vojvodini.

- Wertheimer-Baletić, Alica. 1999. *Stanovništvo i razvoj*. Biblioteka Gospodarska misao. Zagreb: MaTe.
- Živić, Dražen. 2003. Depopulacija Hrvata u Vojvodini (1953. – 2002.). *Republika Hrvatska*. 217: 16-38.
- Živić, Dražen. 2012. Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 4: 229-241.

Summary:

Demographic ageing of Croats in Vojvodina (1991-2011)

The subject of scientific analysis herein are the causes, indicators and the most important consequences of demographic aging of Croats in Vojvodina, in the thematic period framed by the accessible and comparable results of censuses in Serbia in 1991, 2002 and 2011. The aim of the research is to determine the reached stage of aging and assess its potential impact on the future motion and development of the Croatian population in Vojvodina. Analysis of age structure basic indicators (youth and old age coefficients, aging index, age dependence, average age..) has indicated that the Croats in Vojvodina are characterized by a rather old (or the oldest) demographic age and that they can be considered to be among the oldest population in the Vojvodina region. Biological structure has become particularly strong, what is more, a critical or regressive development factor of modern and future demographic development of Croats in Vojvodina.

Keywords: Croats, Vojvodina, depopulation, demographic aging, extinction